

BEWAARNUMMER

BUITENDIJKS

Nieuwsbrief over het herstel van kwelders in de provincie Groningen – Oktober 2013

Terugblikken en vooruit kijken – 6

Wandelen over de kwelders: drie wandelroutes – 14

Wat vinden de kwelderkenner ervan? Memorabele uitspraken – 20

Dit project is mede
mogelijk gemaakt door

Waddenfonds

provincie groningen

Het Groninger
Landschap **GL**

Kwelderherstel Groningen | Voor de mooiste natuur achter de dijk

COLOFON

Uitgave:
jaargang 5, nr 2: oktober 2013

Opdrachtgever:
Stuurgroep Kwelderherstel Groningen

Projectbegeleiding:
MK+

DTP/Opmaak:
Studio Dyk

Teksten:
Siep Huizinga, Addo van der Eijk, Cees Stolk

Fotografie:
Jan Willem van Vliet, Hans Sas, Carolien Fischer, Jan Bouwman, Jurjen Backer Dirks, Silvan Puijman

Oplage: 700

Druk: Van der Eems

Project gefinancierd door:
 provincie groningen | **Waddenfonds**

Stuurgroep Kwelderherstel:

- Q. (Quirin) Smeele
Vereniging Natuurmonumenten
(0592) 30 50 50 of 06 54 29 52 85
q.smeele@natuurmonumenten.nl
- J.P. (Jelle) Brandsma
Het Groninger Landschap
(050) 313 59 01 of 06 20 39 31 37
j.brandsma@groningerlandschap.nl
- R.P. (Remt) Meijer
Vereniging van Oevereigenaren en Gebruikers
(0595) 48 13 21 of 06 21 58 27 09
rpmeijer@gmail.com
- K.S. (Klaas) Sijpkens
Vereniging van Oevereigenaren en Gebruikers
(0595) 40 19 53 of 06 54 77 73 97
ks.sijpkens@planet.nl

Voor reacties op artikelen in deze nieuwsbrief of algemene vragen kunt u contact opnemen met:
Kwelderherstel Groningen:
p/a Buitenplaats Noordkust
Hoofdstraat 83, 9968 AB Pieterburen
Carolien Fischer: 06 20 60 67 93 of
Piet Riemersma: 06 20 54 43 82
info@kwelderherstelgroningen.nl

Hoewel aan de inhoud van deze nieuwsbrief de grootst mogelijke zorg is besteed, kunnen de samenstellers niet aansprakelijk worden gesteld voor eventuele zet-, druk- en andere fouten. Kwelderherstel Groningen bedankt iedereen die een bijdrage heeft geleverd aan de totstandkoming van deze nieuwsbrief.

Project Kwelderherstel Groningen is een samenwerkingsproject van de Vereniging van Oevereigenaren en -Gebruikers (VOG), Het Groninger Landschap en Natuurmonumenten. De drie organisaties zijn vertegenwoordigd in de Stuurgroep van Kwelderherstel Groningen. Het project wordt voor 90 procent gefinancierd door het Waddenfonds. Daarnaast betalen de provincie Groningen, de Vereniging van Oevereigenaren en -Gebruikers en verschillende natuurorganisaties mee aan het herstellen van de kwelders.

Het echte herstel kan nu beginnen!

Het project Kwelderherstel Groningen is voltooid. Lanen zijn opgehoogd zodat het vee bij hoog water een veilig heenkomen kan zoeken. Greppels zijn gedeeltelijk dichtgedrukt zodat de dieren er niet in kunnen vallen. Dammen en bruggen zijn gebouwd. Waterleidingen zijn aangelegd en drinkbakken zijn geplaatst. Zijn de kwelders daarmee hersteld? Nee, nog lang niet! Het echte herstel kan nu pas beginnen. Nu de kwelders veeveilig zijn, kunnen koeien, schapen en paarden er weer grazen. Begrazing is nodig om de woekerende seekweek (onkruid!) terug te dringen. Zo ontstaat er ruimte voor andere planten en komt er meer broedgelegenheid voor allerlei wadvogels. De biodiversiteit neemt toe.

De variatie in natuur zal nog niet meteen te zien zijn. Dat is een kwestie van de lange adem. Maar dat de kwelders opknappen van jaarlijkse begrazing, dat is al vlot waarneembaar. Dus bezoek de kwelders regelmatig, bekijk ze vanaf de dijk of ervaar ze 'onder de voeten', lopend over een van de nieuwe buitendijkse wandelpaden. Bij elk bezoek zult u zien dat de kwelders er anders uitzien. Want dat is het mooie van de kwelders en de Wadden: elke dag anders!

Kwelderkenners aan het woord

In de afgelopen vijf jaar hebben we in de nieuwsbrief Buitendijks meerdere deskundigen aan het woord gelaten. Boeren en natuurkenners. Ze vertellen over de kwelders en hun binding met het gebied en de kansen die Kwelderherstel oplevert. Op pagina 20 en 21 vindt u mooie en memorabele uitspraken van vier kwelderkenners.

Wandelen over de kwelders

De kwelders zijn niet toegankelijk voor het publiek. Daarvoor zijn ze te kwetsbaar. Op drie plaatsen echter zijn korte wandelroutes uitgezet om de kwelders toch 'onder de voeten' te kunnen beleven. Vanaf pagina 14 vindt u korte beschrijvingen van de routes, van de natuur en van de cultuurhistorie van het gebied.

Wandelroute bij Noordpolderzijl

Wandelroute bij de Westpolder

Terugblikken en vooruitkijken
Vanaf pagina 6 blikken zes betrokkenen terug op het project Kwelderherstel Groningen. Wat is goed gegaan, wat kon beter en wat gaat er de komende jaren gebeuren op de kwelders? Over één ding zijn ze het allemaal eens: het was een mooi project en de samenwerking tussen boeren en natuurorganisaties is heel bijzonder. "Hopelijk wordt deze samenwerking structureel", zegt initiatiefnemer Taco van den Heiligenberg.

Wandelroute op de Dollardkwelders

Terugblikken en vooruitkijken

Zes betrokkenen blikken terug op het project Kwelderherstel Groningen. Wat is goed gegaan, wat kon beter en wat gaat er de komende jaren gebeuren op de kwelders? Over één ding zijn ze het allemaal eens: het was een mooi project en de samenwerking tussen boeren en natuurorganisaties is heel bijzonder.

Klaas Sijpkens, kweldereigenaar en lid van de stuurgroep Kwelderherstel Groningen

Klaas Sijpkens is samen met zijn familie eigenaar van twintig hectare kwelder, boven de Westpolder. Sijpkens zit namens de VOG in de stuurgroep Kwelderherstel Groningen. Hij is blij met het project maar er zijn nog wel een paar punten die geregeld moeten worden, vindt hij.

“Op de kwelder kan ik de kop even leegmaken”

“Wat me bij blijft van dit project is de cohesie en het resultaatgericht werken. Er is iets gebeurd! We zijn samen opgetrokken, boeren en natuurorganisaties. Op één van de eerste bijeenkomsten stond de vader van collega-bestuurslid Remt Meijer op – hij was toen al ver in de tachtig – en hij sprak de aanwezigen toe: deze samenwerking is uniek en noodzakelijk. De samenwerking is goed gelukt en om die vast te houden moet er naar mijn mening een fonds worden opgericht voor onderhoud en beheer. Dat is nog niet geregeld. Stel, er ontstaat schade aan een brug of dam door een storm, wie betaalt dat? Ik hoop dat we daar een oplossing voor vinden. Ook voor de provincie biedt zo'n fonds duidelijkheid.

Zo zijn er voor de toekomst nog wel een paar zaken die spelen, de delimitatiecontracten bijvoorbeeld. Een oplossing lijkt nu echt in zicht te komen. Ook de regeling voor natuurcompensatie voor het leveren van groen/blauwe diensten is nog steeds niet duidelijk. Tellen onze kwelders mee voor de vergroening van landbouwgrond of niet? Hoe gaat het ministerie de regels van de Europese Unie invullen? In 2014 komt er meer duidelijkheid.

De kwelders zijn veeveilig en dus kan er beweid worden. Een deel van onze kwelder wordt inmiddels begraasd door Hereford koeien van dierenarts Pier Prins. Op een ander deel lopen al jarenlang schapen. Ik vind het leuk dat er een wandelpad over onze kwelder loopt. De brug verbindt de kwelders. Ik kom er zelf graag, als ik de kop even moet

leegmaken. Weet je wat er veranderd is? Het uitzicht. Vanaf de kwelder kun je met de verreiker de windmolens zien die in zee staan. Overdag zie je lange witte palen, 's avonds zie je allemaal rode lampjes.”

Taco van den Heiligenberg, initiatiefnemer en lid van de Raad van Advies

Acht natuurorganisaties hebben zich in 2005 verenigd in de Coalitie Wadden Natuurlijk. Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Het Groninger Landschap, It Fryske Gea en het Noord-Hollands Landschap, de Waddenvereniging, de Vogelbescherming en de stichting WAD. De natuurorganisaties wilden samen de vraagstukken van de Wadden aanpakken. Zij stelden Taco van den Heiligenberg aan als coördinator en het eerste wat hij deed was inventariseren. Wat wilden de natuurorganisaties met de Wadden?

“Als egeltjes draaiden we om elkaar heen”

“Allereerst heb ik een rondje gemaakt langs de natuurorganisaties en gevraagd welke projecten ze op de plank hadden liggen. Wat zouden ze graag uitgevoerd zien? Ik kwam tot een lijst van maar liefst 125 projecten. Veel te veel natuurlijk. Ik heb de directeurs aangeraden om programma's op te stellen en daar deelprojecten onder te scharen. Een van de vijf programma's is het project kwelderherstel. Kwelders hebben een sleutelrol in de Wadden. Zonder kwelders is de rijkdom van het gebied voor de helft verdwenen.

De vijf programma's hebben we beschreven in Het Tij Gekeerd. Er staat in dit boekje een interview met Geert Bos, boer te Usquert. Wat opvalt in dat interview is zijn enorme passie. De boeren hebben binding met het gebied en met de historie ervan. Ze weten precies wie welke dijk heeft aangelegd en in welk jaar het was. Het gebied zit in hun bloed, dat vind ik mooi. Dat de kwelders er verruimd bij lagen en dat er niks mee gebeurde, vonden ze jammer, net zoals de natuurorganisaties dat vonden. Op mijn uitnodiging zijn boeren en natuurorganisaties rond de tafel gaan zitten. Een jaar lang hebben we als egeltjes om elkaar heen gedraaid. Langzaam maar zeker is het vertrouwen over en weer gegroeid en werden we het eens onder de hoofdlijnen. De biodiversiteit moest verbeterd worden en de agrarische waarden ook. Deze doelen kunnen elkaar versterken,

zo blijkt. Er is een structurele samenwerking tot stand gekomen en ik vind dat het Waddenfonds een pluim verdient heeft dat ze bijna tien miljoen euro aan het project hebben toegekend. Zij zagen in dat er een samenwerking zou ontstaan waardoor het project draagkracht heeft gekregen.

Ik hoop dat deze samenwerking de opmaat is voor toekomstige projecten want er spelen nog twee grote issues: de verzilting van de grond direct achter de dijk en het beheer van de Waddenzee. Ook dat moeten we samen regelen.”

Hink Zuideveld, akkerbouwer te Usquert, kweldergebruiker en lid van de werkgroep Monitoring, Beheer en Inrichting

Hink Zuideveld is akkerbouwer te Usquert en is als gebruiker van zo'n zestig hectare kwelder betrokken bij de werkgroep Monitoring, Beheer en Inrichting. Hij pleitte al vanaf het begin voor grotere, aaneengesloten gebieden. De schaalgrootte maakt dat het voor boeren financieel aantrekkelijker wordt om vee op de kwelders te houden.

“Je moet grotere, aaneengesloten gebieden hebben. Anders kan het niet uit.”

“Vee op de kwelder, dat kan haast niet uit. Je steekt er veel tijd in want je moet de dieren regelmatig controleren. Het is alleen rendabel als het om grotere kuddes gaat. En dus moet je grotere percelen hebben. Wij houden zelf zo'n vijfhonderd schapen op zestig hectare kwelder. Ik ben akkerbouwer en de schapen 'doen we erbij'. Met de maatregelen van Kwelderherstel zijn er grotere aaneengesloten gebieden gerealiseerd door de aanleg van dammen.

De veeveiligheid is een stuk beter geworden, dus nu kunnen ook andere delen van de kwelders beweid worden. Je ziet groot verschil tussen de kwelders die wel en niet begraasd zijn. Op ons deel lopen al veertig jaar lang schapen en wij hebben geen last van zeeke week. Op andere kwelders staat dat wel, dat is echt verruigd en daar kun je niet zoveel mee.

Uiteindelijk moet de begrazing tot een betere biotoop leiden. Er is onlangs een nulmeting geweest en in 2017 worden opnieuw alle vogels, planten en insecten geteld. Hopelijk is er dan verbetering maar met de kwelders weet je dat nooit zeker. We hebben twee jaar lang geen noordwester storm gehad maar dat

kan zomaar een keer gebeuren en dan is de situatie weer heel anders. Ik loop m'n hele leven al op de kwelders en heb nog nooit een mol gezien maar laatst zag ik molshopen. Dat is echt bijzonder. Maar ja, één keer hoog water en ze zijn weg.”

Carolien Fischer, medewerker projectbureau Kwelderherstel Groningen

Op het moment dat het Waddenfonds een kleine tien miljoen euro toezegde voor Kwelderherstel Groningen, werd er een projectorganisatie opgezet. De Grontmij kreeg daartoe de opdracht. Carolien Fischer werd door haar werkgever gedetacheerd bij het projectbureau.

“Ik hoorde een boer zeggen: Ik heb weer zin in de kwelders. Mooi om te horen.”

“In mijn jeugdjaren - ik ben opgegroeid in Warffum en Baflo – reden mijn vriendinnetjes en ik op onze pony's in volle galop naar de dijk. Er stond geen hek, we konden zo de kwelder op rijden. Spannend! Het was mooi om als medewerker van het projectbureau weer te maken te krijgen met de kwelders. Ik ben sinds het begin van het project in 2008 bij veel gesprekken met kweldereigenaren geweest, als het ging over het beheer- en inrichtingsplan. Ik kwam mensen tegen bij wie ik als kind op het erf had gespeeld. Ik merkte dat er veel emotie is als het om de kwelders gaat. Het indijken van de polders is belangrijk geweest voor de boeren en dat belang wordt nog steeds doorgegeven, van generatie op generatie. Grootvaders en

overgrootvaders hebben met de schop in de hand nieuw land aangewonnen. De kwelders horen bij de ontstaansgeschiedenis van de boerenbedrijven.

Boeren zijn ondernemers en ook de kwelders moeten rendement opleveren. Maar ze zijn ook natuurmensen. Ze weten precies welke vogel op welke plek broedt en welke omstandigheden daarvoor vereist zijn. Ondanks dat de beheervergoeding nog steeds niet geregeld is, zie ik wel dat boeren gaan beginnen met beweiding. Ik heb weer zin in de kwelders, hoorde ik laatst een boer zeggen. Dat vind ik mooi om te horen. We hebben op verzoek van de provincie een cijfermatige onderbouwing geleverd van de

beheervergoeding. Daaruit blijkt dat de vergoeding hoger moet zijn dan de huidige schorren- en kweldervergoeding, omdat het kwelderbeheer veel arbeidsintensiever is. De provincie heeft dit rapport goedgekeurd, maar helaas is het financieel niet gedekt. Op 31 december van dit jaar sluit het project. Het projectbureau maakt alles gereed voor een overdracht, mocht er alsnog een beheerorganisatie worden opgezet. Ik ga het werk missen, dit project is toch ook mijn kindje geworden.”

Bart de Weerd, aannemer van Vos Ruinerwold

Bart de Weerd werkt bij Vos Ruinerwold en is verantwoordelijk voor de uitvoering van de werkzaamheden op de kwelders. Kranen, kiepwagens en rupsdumpers reden onder zijn leiding af en aan. In de drukke periode stuurde hij 25 tot 30 mensen aan. De Weerd komt uit Drenthe en had niet zoveel met de Wadden, maar inmiddels vindt hij het een prachtig gebied.

Jelle Brandsma, hoofd terreinbeheer bij Het Groninger Landschap en voorzitter van de stuurgroep Kwelderherstel Groningen

Het Groninger Landschap is eigenaar van bijna 700 hectare kwelders, waarvan verreweg het grootste deel in de Dollard ligt. De Dollardkwelders worden al vele jaren door koeien begraasd en het blijkt dat gevarieerde begrazing een rijke natuur en gezonde kwelders oplevert. Brandsma hoopt dat ook de andere kwelders beweide gaan worden. “Nu Buitendijks aan de slag.”

“Mooi dat al die maatregelen echt werken”

“Dit project was een van onze grotere klussen. We hebben een paar honderdduizend kuub grond verzet. Dat hebben we uit de zwetsloten gehaald en uit de schotwallen, de opgehoogde randen naast de sloten. Ook konden we grond uit de teen van de dijk halen en we hebben nog zo’n 15.000 kuub bij de Klutenplas weggehaald. Met de grond hebben we de lanen opgehoogd. Dat deden we met kleine rupsdumpers. Soms was het zo drassig dat we nog rijplaten hebben gelegd. Behalve het verzetten van grond hebben we ook nog vijf bruggen geplaatst ten behoeve van de wandelroutes. Bij de constructie van deze bruggen is rekening gehouden met de winters waarin er kruie ijs op de kwelders kan voorkomen. Ze kunnen tegen een stootje

Ook hebben we in totaal 235 dammen geplaatst die de kwelders met elkaar verbinden. Een dam aanleggen op de kwelder is niet eenvoudig. Het is klei en dat kun je niet verdichten. De grond aanstampen helpt dus niet. De blokkenmatten die we er bovenop hebben gelegd, zijn na een jaar weer verzakt. De dammen van vorig jaar hebben we dit jaar hersteld. De dammen van dit jaar pakken we volgend jaar nog even aan. Blokkenmat eraf, extra klei erop en de mat er weer op.

We hebben veel vogels gezien. Vrijwilligers hebben nesten gemarkeerd en we troffen zelf ook nesten aan. Daar reden we met de wagens netjes omheen.

De omgeving was prachtig. Ik had eerder niks met de Wadden, maar het is mooi hier. In het jaar dat we begonnen, 2011, was er nog maar weinig vee op de kwelders. Maar dit jaar liepen er al veel meer koeien, paarden en schapen. Mooi dat het dus echt werkt, al die maatregelen.”

“Afsluiten is vooruitkijken”

“Vijftig jaar geleden was er een mozaïek aan beweidingvormen. Ruim tweederde van de kwelders werd beweide en een groot deel daarvan werd intensief of matig beweide. In 2013 zien de cijfers er heel anders uit. Bijna de helft van de kwelders wordt niet beweide en slechts een klein deel (7,2%) wordt intensief beweide. Zie de cijfers in de tabel.

Percentages van beweide en niet beweide kwelders

Beweidingsintensiteit	GVE per hectare	50 jaar geleden	Op 9 juli 2013
Niet beweide	0	26%	49.4%
Extensief	< 1,0	16%	34.6%
Matig	1,0 - 1,5	26%	8.8%
Intensief	> 1,5	32%	7.2%

Welk percentage van de kwelders werd vijftig jaar geleden begraasd en hoe zit dat nu? De verschillen zijn opmerkelijk. Vroeger werd slechts 26% niet begraasd, in juli van dit jaar ligt dat op 49,4%.

GVE = grootvee-eenheid

Doordat er afgelopen 25 jaar veel minder vee op de kwelders loopt, is meer dan de helft van de beweibare kwelders verruigd. Er groeit zeekeek en dat gaat ten koste van andere plantensoorten waaronder de zeeaster. Door de uitgevoerde inrichtingmaatregelen kan vee weer veilig grazen op de kwelders. Vanaf nu kunnen we Buitendijks aan de slag. Met gevarieerde begrazing gaan we samen de verruiging terugdringen en daarmee de diversiteit aan planten en dieren verhogen. De zeekeek hoeft niet helemaal te verdwijnen, omdat juist de wat meer verruigde kwelderdelen een aantrekkelijke biotoop vormen voor bijvoorbeeld de blauwe kiekendief en de velduil.

Hoe pakken we de zeekeek aan? Met rotatiebeheer bijvoorbeeld kun je een kwelderblok enkele jaren laten begrazen met 0,7 tot 1 GVE (grootvee-eenheid) per hectare. Daarna zou je het kwelderblok enige tijd onbeweide kunnen laten. Zo ontstaat er een afwisseling van jonge korte vegetaties en bloeiende

zoutplanten die zaad kunnen zetten. Op de Dollardkwelders werken we al decennia lang met extensieve begrazing door grote koppels rundvee op grote aaneengesloten kwelderpercelen. Daardoor is er plaats voor alle typen vegetatie. Beroemd zijn de zeeastervlakten. Bijzondere zoutplanten zorgen voor de juiste leefomstandigheden voor vele soorten en grote aantallen ongewervelde diertjes die gebonden zijn aan dit zilte overstromingsmilieu. Op de kwelders kunnen vogels broeden, rusten en fourageren.

Op 11 oktober tekenen we het Kwelderconvenant. Boeren, natuurorganisaties, provincie, Rijkswaterstaat en waterschappen gaan een inspanningsverplichting aan om het beheer van de kwelders goed te regelen, ook in financieel opzicht. Ik ben blij met dit convenant. Het project sluiten we af, maar met de overeenkomst kijken we vooruit. We spreken af dat we samen blijven zorgen voor meer leven op de kwelder. We zijn samen verantwoordelijk voor de mooiste natuur achter de dijk.”

Kwelders, zeldzaam mooi

Een kwelder is het buitendijks gelegen begroeid land, dat uit verschillende zones bestaat. De laaggelegen pionierszone komt bij iedere vloed onder water te staan. De hogere zones slechts bij (erg) hoge waterstanden. Deze regelmatige overstroming door zout of brak water creëert een bijzondere leefomgeving voor planten, insecten en vogels. Dit type natuurgebied met bijzondere natuurwaarden is wereldwijd zeer zeldzaam. Het systeem is 'halfnatuurlijk'; het beheer (vooral door agrariërs) speelt een belangrijke rol.

Slechts zo'n 25 verschillende planten kunnen zich in dit milieu handhaven. Op deze typische kwelderplanten komen minstens enkele honderden soorten insecten, spinachtigen en andere ongewervelden voor. Ook voor vogels zijn de kwelders een uitvalsbasis. De verschillende vogelsoorten hebben hun eigen redenen om de kwelders te bezoeken: ganzen en eenden gebruiken ze als foerageergebied, terwijl soorten die binnendijks voedsel zoeken, zoals meeuwen en steltlopers, de kwelder als slaapplek gebruiken. De kwelders zijn een rustplaats tijdens hoogwater voor alle vogelsoorten die in de Waddenzee voedsel zoeken en soorten als de kluut en de tureluur broeden er. Kortom: voor vele soorten, vaak uiterst gespecialiseerde planten en dieren, die bij het verdwijnen van kwelders geen uitwijkmogelijkheden hebben, zijn de kwelders van onschatbare waarde.

(bron: Kwelderherstelprogramma Groningen)

Wandelen over de kwelders

De kwelders zijn niet toegankelijk voor het publiek. Daarvoor zijn ze te kwetsbaar. Kwelderherstel Groningen heeft het echter mogelijk gemaakt dat op drie plaatsen korte wandelroutes zijn uitgezet. Zo kunt u toch de kwelders 'onder de voeten' beleven. Op deze en de volgende pagina's vindt u korte beschrijvingen van de routes, van de natuur en van de cultuurhistorie van het gebied.

Wandelroute bij de Westpolder

Nieuwe bruggen in een oud landschap

Start: Kustweg in de Westpolder, ter hoogte van Hornhuizen, gemeente De Marne

Lengte: 3,5 km

De wandelroute bij de Westpolder voert over kwelders van verschillende eigenaren. In het eerste deel loopt u over gebied van het waterschap en vervolgens over de kwelders van Sijpkens, Toxopeus en De Weerd. Daarna klimt u weer de dijk op (die trouwens van Rijkswaterstaat is) en dan ziet u aan uw rechterhand de Westpolder (drooglegging voltooid in 1876) en aan uw linkerhand de Julianapolder (voltooid in 1925). Tijdens de wandeling loopt u over nieuw aangelegde bruggen die de kwelders met elkaar verbinden.

De kwelder verschiet elk seizoen van kleur. Het oogt frisgroen in het voorjaar, wanneer de kwelderplanten de kop opsteken, lila in de zomer als de zeeasters bloeien, en dieprood in de nazomer door het zeekraal. De nabijheid van de zee maakt de kwelder bijzonder. In veel namen van kwelderplanten klinkt de zee terug, zoals zilte schijnspurrie en zeealsum. Deze planten weten, vaak op ingenieuze wijze, een regelmatig zoutbad te overleven. In de pionierszone, dichtbij zee waar bij vloed alles onder water komt te staan, groeien zeekraal en Engels slijkgras. Dichter bij de dijk staan soorten als zeeaster en zoutmelde. De zilte plantengroei trekt leven aan, waaronder

honderden soorten insecten, spinachtigen en andere ongewervelde dieren. Eén kwelderplant baart boeren en natuurbeschermers zorgen: zeekweek. De grassoort rukt op en domineert grote delen van de kwelders. De verruiging gaat ten koste van waardevolle zoutplanten en van ganzen en steltlopers, die de overwoekerde delen mijden. Met het project Kwelderherstel Groningen pakken kweldereigenaren, gebruikers en natuurorganisaties gezamenlijk de zeekweek aan. De remedie: schapen, paarden en koeien. De grazers maken de kwelder weer ideaal voor planten en vogels. Vogels zitten er nog steeds in overvloed, maar lang niet zoveel als twintig jaar geleden. Tijdens hoogwater strijken er hier duizenden neer vanuit de Waddenzee om te rusten en te eten. Opvallende vogelsoort is de grote zilverreiger, die de laatste jaren 's winters

sterk toeneemt. Wanneer de zilverreigers vertrekken naar hun broedgebieden, arriveren de lepelaars uit Afrika. De lepelaars broeden op Schiermonnikoog en beide Rottums, maar zitten vaak op deze kwelders. Uniek zijn de twee eendenkooien in de Westpolder. Het zijn de laatste eendenkooien in Groningen waar het kooikersvak nog wordt uitgeoefend. De eendenkooi Nieuw Onrust ligt langs de waddendijk. Het is een belangrijke rust en verzamelaarsplaats voor trekvogels. In Nieuw Onrust worden de eenden geringd en daarna weer vrijgelaten. De eendenkooi Nieuw Onrust is omstreeks 1898 met de hand gegraven en is ongeveer twee hectare groot. Sinds 1991 is de kooi in het bezit van Het Groninger Landschap. De stichting houdt de kooi en het kooibedrijf in stand evenals de cultuurhistorische, landschappelijke en natuurwetenschappelijke waarden ervan.

De Mansholt dynastie

Zou hij hier bij paal 82 hebben gestaan, de nog jonge Sicco Mansholt? Zou de veertienjarige puber wrökkig naar de dijk zijn gelopen? Mogelijk. De latere EU-commissaris wil niet aanzien hoe de ouderlijke boerderij Torum vanwege onmin in de familie in 1922 op een boeldag wordt verkocht. Met zijn handen in zijn zakken loopt hij de polder in en vecht tegen zijn tranen.

De polder, dat is de Westpolder. Maar evengoed kun je het de Mansholt polder noemen. Sicco's opa Derk Roelfs bezit Torum, diens broer Jochem Fletum, zijn zoon Rijpko Jan Manneplaats en zijn zus Hilda Westerhalm. Een hele dynastie Mansholten bestiert de Westpolder. Amper een jaar na de indijking in 1876 slaat het noodlot toe. In de nacht van 30 op 31 januari stijgt het waterpeil onrustbarend. De vloed van 3.90 meter stuwt het water over de dijk en de polder loopt vol als een badkuip. Jochem Mansholt redt met vrouw en eenjarig kind het vege lijf. Veertien anderen, meest landarbeiders, verdrinken in die gruwelnacht en liggen begraven in een massagraf op het kerkhof van Vierhuizen.

De boeren beginnen opnieuw. Het is hun land, hun op de zee veroverd land. Hun landaanwinning. Hun strijd ook tegen...de staat. Een Tachtigjarige Oorlog, en meer dan dat, het is een eeuwenlang gevecht van wie het land achter de dijk is. Van de staat of van de boer? Proces na proces volgt en telkens beslist de rechter: aangeslibd land is een oud boerenrecht. Pas in de 20ste eeuw komt het tot een vergelijk. De boer behoudt zijn groene kwelder, de staat beheert de rest van het Wad.

Staan bij paal 82, op de knik in de dijk is de wereld in orde. Het land buitendijks lijkt op ruitjespapier. Potloodlijnen in de klei. Van dichtbij zijn het dammen van rijshout, bedoeld om de golven te breken en de kwelder te beschermen. Kluten krassen tekens in het slik. Een zachte bries plooit de greppels. Stilte na zoveel stormen.

door: Cees Stolk

Wandelroute bij Noordpolderzijl

Scholeksters, zeehonden en Bob Dylan

Start: haventje Noordpolderzijl, kruising Zijlweg en Noorderdijk, Usquert

Lengte: 925 meter

Deze wandeling voert langs de geul die ooit een open verbinding vormde met de noordkust. Visser en zeehondenjagers vaarden met hun boten vanaf Usquert en Warffum de Waddenzee op. Zij zagen toen wat u nu ook kunt zien: uitgestrekte kwelders met vele soorten vogels die er broeden en rusten. Na de wandeling is het goed toeven in 't Zielhoes, het café waar menig vergadering gehouden is over het project Kwelderherstel en waar Bob Dylan ooit een kop koffie dronk.

Dat de kweldernatuur zo bijzonder is, komt door de zee. Wie hier leeft, kan tegen zout en dat is maar weinigen gegeven. Net als bij woestijnplanten weten de kwelderplanten dankzij dikke bladeren, waslagen, zoutklieren en andere specialismen te overleven. Toch is het niet overal even zout. Een kwelder bestaat uit zones. Dichtbij zee, bij de rijshoutdammen, steken uit het slik de planten die het beste tegen zout kunnen: schorrekruid en zeekraal. Zeekraal is ziltig van smaak en doet het goed in salades. Dichter bij de dijk en in de diepere greppels, waar het zeewater nog rijkelijk vloeit, groeien planten als zeealsem en zeeaster. Hoger op de

kwelder vinden we zoutmelde, rood zwenkgras en zeekweek. De vogelrijkdom op kwelders is overweldigend. Vooral tijdens vloed, wanneer tienduizenden steltlopers en ganzen op de kwelders neerstrijken. Wolken met vogels scheren dan voorbij. Gedurende het seizoen verandert de vogelstand. 's Winters grazen er grote groepen rot- en brandganzen, in het voorjaar broeden er scholeksters, kieviten en tureluurs, en tijdens de vogeltrek tanken grote groepen trekvogels op de kwelders bij, voordat ze verder vliegen. Als tankstation en rustplaats tussen Afrika en het verre noorden is de Waddenzee van onschatbare waarde. Al voor de bedijking van de Noordpolder was er op de kwelder bewoning te vinden. Groot en Klein Zeewijk liggen hier op huisterpen, groene wierden (of zeewijken). In 1811 wordt de Noordpolder bedijkt en toen is de buurtschap Noordpolderzijl ontstaan. Door de inpoldering verdwijnt de open zeeverbinding met de dorpen Usquert en Warffum. Voor de kleine vissersboten uit Usquert, die voornamelijk op garnalen vissen, wordt Noordpolderzijl daarom de nieuwe thuishaven. De vissersboten van Usquert zijn

inmiddels uitgeweken naar Lauwersoog en de Eemshaven. Ook vormt de zeehaven van Noordpolderzijl vele jaren het decor voor de robbenjacht op het Wad. Voor veel vissers is de jacht op zeehonden een bron van inkomsten. De zeehonden worden beschouwd als schadelijke dieren. Ze beschadigen de netten en kapen vis voor de neus van de vissers weg. Jagers krijgen tot 1942 zelfs een premie voor elke afgeschoten zeehond. In 1962 wordt de jacht op zeehonden verboden.

Safari op het Wad

Robbenjagen. Tot 1957 hét tijdverdrijf voor rijken. Wie zich in naoorlogs Groningen wil vermaken schiet (sorry Lenie!) zeehonden af en roept daarbij de hulp in van één van de robbenjagers. Siepko ('Ko' voor intimi) Teerling is de bekendste en beroemdste. Jaarlijks legt hij zeshonderd (vooral) jonkies om, gewild om hun bont. Graag gaan toeristen met hem op safari en poseren als volleerde jagers trots met hun buit in het haventje van Noordpolderzijl. Wellicht beklimmen zij daarna het platte dak van 't Zielhoes om, hangend over de balustrade, Rottumeroog te spotten. Of hun blik landinwaarts te wenden, naar het zuidwesten, naar met boomsingels omkranste boerderijen als Groot en Klein Zeewijk, wierden uit vroeger tijd. Toevluchtsoord voor mens en dier. Ziet geschiedschrijver Plinius de Oudere deze 'molshopen' ook als hij met de Romeinen naar de Lage Landen vaart? De bewoners omschrijft hij als de "armzaligste schepselen ter wereld". Zo armzalig zijn de latere bewoners niet als in 1811 de Noordpolder gereed komt. Met dank aan Napoleon die dan de scepter zwaait over het Koninkrijk Holland. Boeren bouwen hun 'paleizen' in wat de grootste kustpolder van Groningen zal worden, 2200 hectare. Geert Reinders is één van hen. Een man om U tegen te zeggen, die het zich permitteert op het erf van Groot Zeewijk een familiegraf in te richten. Zijn opa, ook een Geert, ontdekt een vaccin tegen runderpest en hij, de kleinzoon, is de eerste die met aarden pijpen het land draineert. Binnenshuis introduceert hij decoratief behang aan de muren, een novum voor die tijd. Reinders is met 200 hectare land en 40 man in dienst, landbouwer nummer één in Groningen. Bijna twee eeuwen later bezoekt een beroemde buitenlander de Noordpolder, in zijn tijd en in zijn genre de nummer één van de wereld, Bob Dylan. Fietsend vanuit Groningen strijkt de muzikant in 1995 neer in het noordelijkste café van Groningen, 't Zielhoes. Naderhand herinnert hij zich die plek nog als hij naar een kennis mailt: "We drank coffee in a café, with a strange owner. He just sat there. But you know, I liked it, because it was the first place where people didn't gaze at me."

door: Cees Stolk

Wandelroute op de Dollardkwelders

De Dollard kleurt zacht lila en dieprood

Carel Coenraadpolder
bij de Nieuwe Buitengeul
van Reiderland
Lengte: 330 meter

Een wandelroute van 330 meter? Is dat niet wat kort? Ja, het is kort en toch is het pad alleszins de moeite waard om de laarzen aan te trekken. De Dollardkwelders vormen een prachtig – en beschermd – natuurgebied dat u alleen maar vanaf de dijk kunt bewonderen. Althans, tot voor kort. Want met het nieuw aangelegde pad dat loodrecht op de dijk staat, kunt u een eindje de kwelder op lopen. Vanaf de dijk zag u het al, maar wandelend op het pad voelt u het ook: dit is een bijzonder gebied.

Achter de Dollarddijk ligt een zilte wereld, waar slik, wadplaten en uitgestrekte kwelders het beeld bepalen. De Dollardkwelders vormen de thuishaven voor tienduizenden vogels die er broeden, rusten en eten. De kwelders staan bekend als één van de beste ganzengebieden van Nederland. In het najaar doen vooral grauwe ganzen zich tegoed aan het kweldergras, aan het einde van de winter en in het voorjaar zitten er hoofdzakelijk brandganzen. Slapen doen de ganzen 's nachts op het water van de Dollard. Spectaculaire gast is de zeearend, die hier 's winters regelmatig opduikt. Dat er zoveel ganzen grazen, is te danken aan de drie- tot

vierhonderd koeien, die het riet in toom houden. Enkel in de verte, op de kwelderrand, wuiven de rietkragen. In het riet verscholen zitten vogels als rietgors, blauwborst en baardmannetje. Vlak boven het riet zweeft geregeld een bruine kiekendief. Riet bij zee is bijzonder. De plant kan namelijk niet tegen zout water. In de Dollard stroomt dan ook geen zout, maar brak water, omdat het zeewater wordt vermengd met zoet rivierwater. Brakke natuur is schaars. En daarmee ook de plant- en diersoorten, die alleen daar voorkomen. Denk aan zeebies, de brakwaterplant die te vinden is langs de kwelderrand, aan goudknopje, een plant die in de nazomer de kwelder geel kleurt, en aan de kluut, de wadvogel die met zijn naar boven gekromde snavel door het Dollardslik maait en op de kwelder broedt. De kwelders dichtbij de Dollarddijk zijn zouter. Na overstromingen blijft het water er staan, waarna de waterplassen bij warm weer indampen. Het gevolg: velden vol met zoute planten als schorrekruid, zeekraal en zeeaster. Ze zorgen voor mooie kleurenpatronen. In de zomer kleurt het zeeaster zacht lila, in de nazomer het zeekraal dieprood. De Dollard is in de late Middeleeuwen ontstaan als gevolg van

meerdere overstromingen en stormvloeden. De Dollard is tot in de veertiende eeuw bewoond land onder invloed van een wispelturige Waddenzee. Vanaf de Marcellisvloed in 1362 neemt het water regelmatig bezit van de Dollard. Als de zee zich terugtrekt, volgen inpolderingen. Door het ontstaan van de Dollard zijn minstens twintig kerspelen, een aantal dorpen en drie kloostergemeenten verloren gegaan.

Verdronken Dollard-dorpen

Hoor! Gaat de Dollard weer als een dolleman te keer? Een stevige noordwester wakkert in de herfst van 1509 tot stormkracht aan. Tegen middernacht is er geen houden meer aan. Het water slokt alles en iedereen op. Dertig dorpen verdwijnen in één klap in de golven. Het eens zo rijke Torum, de hoofdstad van het oude Reiderland, gaat kopje onder. De Dollard zet de mens een hak en bereikt zijn grootste omvang.

Later slaat de mens terug en wint land uit zee. Hij werpt dijken op en polderd in. De Dollard wordt getemd. Voor de vissers uit Ganzedijk een hele opluchting. Via Hongerige Wolf varen zij tot in de jaren zestig naar buiten. Met hun platbodems wurmen zij zich door v/h de Carel Coenraadsluis en leggen hun bootjes buitendijks voor anker. Als een serpentine slingert de vaargeul de Dollard in. Het 'rode' Ganzedijk is dan nog een florerend vissersdorp. De geur van garnaal prikkelt de weidsheid van het Oldambt. Het zijn de Gernaten, de Bakkers, de Bulten, de Nanninga's, de Kuipers, stoere mannen van Marx die vissen op schar, schol, tong, paling en garnaal. Negentien in getal. Toen. Nul nu. Ganzedijk verstilt.

De zeedijk komt in 1986 op deltahoogte (+9 m. NAP), de sluis verdwijnt, het haventje verzandt, de geul verlandt. Wind jaagt door het riet. Schapen grazen als stippen aan de horizon. Koeien zeulen hun logge lijf door de zware klei. Ze herstellen de natuur. De kwelder bloeit op. De hemel is één palet van kleuren. Het spel van licht en lucht is magisch. Draait God zelf aan de dimmer? Een verre visser doet nog een laatste poging en werpt zijn hengel uit. Zijn roeibootje schommelt als een notendop heen en weer. Een wolk spreeuwen waaiert over het Wad. Vredigheid heerst alom. De stilte is tomeloos, de rust weldadig.

door: Cees Stolk

Kwelderkenners aan het woord

In de afgelopen vijf jaar hebben we in de nieuwsbrief Buitendijks meerdere deskundigen aan het woord gelaten. Boeren en natuurkenners. Ze vertellen over de kwelders en hun binding met het gebied en de kansen die Kwelderherstel oplevert. Op deze pagina's vindt u mooie en memorabele uitspraken van vier kwelderkenners.

“Ik beheer de kwelders zoals mijn vader. Dat is het beste voor flora en fauna.”

Wim Huisman over het beheer dat hij uitvoert voor zijn zoon (maart 2010)

Wim Huisman beheert voor zijn zoon 200 hectare kwelders en voelt zich 'geweldig verbonden' met het gebied. “Als boer bij de kust hoopte je vroeger mee te maken dat er een kwelder ingepolderd kon worden. Dat gebeurde eens in de 50 tot 75 jaar. Er was niks mooiers dan dat er een nieuwe dijk werd neergelegd.” Hij vindt het verschrikkelijk hoe verloederd sommige kwelders er nu bij liggen. Kwelderherstel is hard nodig. Dat betekent voor hem: de kwelders beheren zoals dat al generaties gebeurt. “Eens in de drie jaar greppels uitdiepen en ervoor zorgen dat de ont- en afwatering goed functioneert. Ik vind het prima dat we als boeren en natuurorganisaties samenwerken als daar een win-winsituatie uit voortkomt.”

“Verschillende soorten broedvogels zullen weer in aantal toenemen”

Romke Kats, wetenschappelijk medewerker van de Waddenvereniging, over kansen voor vogels (maart 2011)

“Op de Groninger kwelders is, qua vegetatie, op veel plekken sprake van het eindstadium van een kwelder. De enige vogelsoort die gebaat is bij deze vergrassing is de graspieper. Van de andere soorten vind je er slechts lage aantallen. Ingrijpen in de kwelders maakt intensievere beweiding mogelijk waardoor de kwelders zich kunnen verjongen. Verschillende soorten broedvogels zullen hierdoor weer in aantal toenemen. De kortere vegetatie is ook goed voor de populatie trekvogels, want die krijgen meer zicht waardoor de kans op predatie weer afneemt. Bovendien betekent de kortere vegetatie een verbetering van de foerageergronden van de overwinterende watervogels, zoals brand- en rotganzen, en smienten.”

“De schapen weer op de kwelders, dat is mijn droom”

Frans Keurentjes over de balans tussen cultuur en natuur (oktober 2009)

Frans Keurentjes is boer en eigenaar van twintig hectare Groninger kwelders. Kwelderherstel Groningen bevestigt voor hem de waarde van land dat door mensenhanden is gemaakt. “De vorige generatie was vooral gericht op het in cultuur brengen. Dat was eenzijdig, net als de verruiging nu.” Het is volgens hem tijd om de balans tussen cultuur en natuur terug te vinden. “We moeten onze talenten gebruiken om een zekere ruigte, maar ook hardheid en leegte te laten bestaan. Tegelijkertijd moet je er ook op een veilige manier dieren kunnen houden. Ik heb tot 2008 vee op de kwelders gehad, toen was het door de verwaarlozing en verruiging niet meer mogelijk. Het is mijn droom als boer om ooit weer schapen op de kwelder te hebben lopen.”

“Extensief naast intensief”

Bioloog Kees Dijkema over mozaïekbeheer (oktober 2010)

Kees Dijkema is geboren aan de Groninger kust en studeerde als bioloog af op de kwelders. Kwelderherstel Groningen vroeg hem als onderzoeker van instituut IMARES wat er aan het beheer moet veranderen om de kwelders te redden. Zijn advies: mozaïekbeheer. “De kwelders verouderen en verarmen als ze niet beweiden worden. Er blijft maar één plantensoort over. Dat willen we niet. Eigenlijk moeten we terug naar de gevarieerde vegetatie uit mijn studietijd. Toen beheerde iedere boer het op zijn eigen manier. Er is al een duidelijke verdeling in hoogtezones. Het zou mooi zijn als wij loodrecht op die lijnen meer variatie in beheer realiseren. Extensief naast intensief.”

Zilte schijnspurrie en de strijd tegen het zoute water

Als plantje op de kwelder heb je een zwaar leven. Hoe overleef je de zoutaanval als je bij hoogwater helemaal overspoeld wordt door zeewater? Kwelderplanten worden geteisterd door een enorme golfslag en sterk wisselende temperaturen en zoutgehaltes. Veel planten hebben zoutklieren op hun bladeren. Hiermee kunnen ze het teveel opgenomen zout kwijtraken. De onderste bladeren van bepaalde kwelderplanten worden bruin, sterven af en vallen af. Zo ontdoen ze zich van teveel zout. De zilte schijnspurrie kent een ingenieuze methode om te overleven. De plant sluit de witte bloempjes af als hij bij vloed onder water komt. Meeldraden en stamper worden zo beschermd tegen het water doordat tussen de bloembladjes een luchtbel wordt vastgehouden. Een mooi wonder van de kweldernatuur!

